

supozohet që një aftësi e kufizuar përfshinë në vete ndonjë aftësi tjetër të kufizuar.

D. Terminologjia e Duhur për personat me aftësi të kufizuara

Kur i referohemi personave me aftësi të kufizuara duhet të përdoren terme të përgjithshme. Termi "person me aftësi të kufizuar" dhe "aftësi e kufizuar" janë të pranueshëm për të gjitha llojet e aftësive të kufizuara. Sidoqoftë, nëse duhet të elaborohet më hollësisht aftësia e kufizuar, atëherë duhet të përdoren terme të përgjithshme për aftësi të kufizuara specifike. Lista në vijim pasqyron një përmbledhje të disa aftësive të kufizuara, dhe mënyrën se si duhet t'i referohemi atyre në media.

Termi i përgjithshëm i duhur
Person me aftësi të kufizuar

Termet e përgjithshme të duhura
I/E Verbër Person me dëmtim në të parë
I/E Shurdhër Person gjysmë i/e shurdhër
Trupshkurtër

Termet specifike të duhura
Person me aftësi të kufizuara fizike
Person me sindromë Down
Person me Autizëm
Person me aftësi të kufizuar intelektuale
Person me aftësi të kufizuar psikosociale

Termet e përgjithshme të gabuara
Person me nevoja të veçanta/ të posaçme Person me të meta Invalid Hendikep

Termet e përgjithshme të gabuara
Qorr Gaman
Shurdh-memec Shurdhan
Shkurtabiq Xhuxh

Termet specifike të gabuara
I/E paralizuar / paralitik Sakat Hendikep Invalid Gungaç Gjytyrym Tapall
Mongoloid Me ngecje mendore
Person me sëmundjen e Autizmit Person i pazhvilluar mentalisht
I/E çmendur I/E vonshëm/vonshme Budalla Idiot Retard Me ngecje mendore
Skizofren Psikopat I/E çmendur

TERMINOLOGJI DHE QASJE E DREJTË PËR PERSONAT ME AFTËSI TË KUFIZUARA

AFTËSIA E KUFIZUAR DHE QASJET E DREJTA

A. Definicioni sipas Konventës dhe Legjislacionit të Kosovës

Neni 1 i Konventës së Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara (KDPAK) jep këtë definicion për personat me aftësi të kufizuara:

"Personat me Aftësi të Kufizuara përfshijnë individët me dëmtime afatgjata fizike, mendore, intelektuale apo shqisore të cilat në ndërvëprim me barriera të ndryshme mund të pengojnë pjesëmarrjen e tyre të plotë dhe efektive në shoqëri njësoj si pjesa tjetër e shoqërisë."

Termi persona me aftësi të kufizuara përdoret në Kushtetutën e Kosovës, dhe theksohet në parimet e barazisë dhe diskriminimit.

Legjislacioni në fuqi në Kosovë jep këtë definicion: "Aftësia e kufizuar" është kufizimi i qasjes dhe kufizim i aktiviteteve të zakonshme në jetën e përditshme të një personi, si pasojë e dëmtimeve fizike, shqisore ose mendore, që e pengojnë atë për pjesëmarrje në aktivitetet e zakonshme ditore."

Ka qasje të ndryshme të cilat pasqyrojnë qëndrimet e shoqërisë për personat me aftësi të kufizuara, dhe në disa raste më shumë se një model mund të përdoret në të njëjtën kohë.

B. Modelet e qasjeve që adresojnë aftësitë e kufizuara

Më poshtë janë të paraqitura disa përshkrime të shkurtra për modelet e ndryshme që mund të gjinden në shoqëri,

 Modeli i bamirësisë – kur besohet që personat me aftësi të kufizuara vazhdimisht kërkojnë ndihmë dhe nuk janë të aftë për tu bërë pjesëmarrës të plotë në shoqëri. Në kuadër të këtij modeli, ata/ato shikohen me keqardhje.

 Modeli mjekësor – kur personat me aftësi të kufizuara trajtohen sikurse aftësia e tyre e kufizuar është shkaku i çdo barriere. Në këtë model, personat me aftësi të kufizuara inkurajohen që t'i përshtaten barrierave dhe ambientit, në vend që të punohet drejt qasjes së përgjithshme.

 Modeli social-kur aftësia e kufizuar definohet si pasojë e ndërvëprimit të

 Modeli i bazuar në të drejta – këtu, theksi bie nga varësia te fuqizimi. Personat me aftësi të kufizuara i kanë të drejtat bazike njerëzore të njëjta si të gjithë qytetarët dhe qeveria duhet t'u a garantojë këto të drejta, si dhe duhet të jetë përgjegjëse për mbrojtjen e tyre

C. Terminologjia dhe fjalëformimi i duhur gjatë adresimit të personave me aftësi të kufizuara

Personat me aftësi të kufizuara përfaqësojnë rreth 15% të popullsisë botërore sot. Sidoqoftë, edhe pse ky numër është i madh, është shumë pak i përfaqësuar në media dhe shoqëri. Për më tepër, si pasojë e mungesës së informatave të duhura apo në disa raste mentalitetit, personat me aftësi të kufizuara i referohen shpesh me terme të papërshtatshme, që shpesh mund të jenë ofenduese. Ky trend përcillet edhe në Kosovë. Sidoqoftë në mungesë të një kodi të këtillë, kjo fletëpalosje, i përpunuar në bashkëpunim me organizatat e personave me aftësi të kufizuara, do të shërbejë si udhëzues për përdorimin e terminologjisë së duhur për personat me aftësi të kufizuara. Në vijim janë disa rregulla dhe parime të përgjithshme, të bazuara në publikimin "Rregullat e Mirësjelljes për Personat me Aftësi të Kufizuara" dhe në konsultime me organizatat e personave me aftësi të kufizuara në Kosovë, të cilat duhet të aplikohen gjatë fjalëformimit.

Parimi kryesor që duhet të përcillet kur i referohemi personave me aftësi të kufizuara është që ata/ato gëzojnë të drejta si çdokush. Kjo nënkupton që ata/ato nuk dëshirojnë të trajtohen apo cilësohen si "të veçantë". Aftësia e kufizuar nuk e definojnë personin, këtë e bën personaliteti dhe vlerat e tij/saj. Nëse theksi bie në aftësitë e kufizuara, krijohet "veçantia" e cila si e tillë krijon pabarazi në shoqëri dhe i vë në pozita "speciale" personat me aftësi të kufizuara. Personat me aftësi të kufizuara duhet të referohen si persona me të drejta të plota, e jo të veçanta. Nuk duhet asnjëherë të përdoren shprehje të cilat krijojnë dallime

Parimi tjetër që duhet të përcillet është se aftësia e kufizuar është personale dhe si e tillë, mund të përmendet, apo të shtjellohet vetëm me pëlqimin e personit me aftësi të

kufizuar. Kur referohet një person me aftësi të kufizuar, termi duhet të jetë i përgjithshëm dhe i pranueshëm nga ai/ajo. Termi i përgjithshëm i pranuar është Person me aftësi të kufizuar. Termet si "hendikep", "paralitik", "invalid", "me nevoja të veçanta", apo "i vonë" duhen të shmangen. Për çfarëdo reference e vetmja shprehje e pranueshme është "aftësi e kufizuar".

Nëse duhet t'i referohemi aftësisë së kufizuar të një personi, përdoreni gjuhën që e vë individin para aftësisë së kufizuar. Për shembull mund të thuhet "Person me aftësi të kufizuar fizike" apo "Person me Sindromin Down." Mos e vendosni theksin në aftësinë e kufizuar gjatë fjalëformimit.

Më tutje, duhet treguar kujdes me shprehjet që lidhin individin me aftësinë e kufizuar. Për shembull lidhëza "me" është e pranueshme apo "i/e" në raste si "Person me aftësi të kufizuar" apo "Person i verbër". Nuk duhet të përdoren terme si "vuan nga", "viktimë e", "i sëmurë me" dhe "i kufizuar nga". Këto terme i vejnë nuancë negative dhe ofenduese aftësisë së kufizuar dhe si të tilla duhet të shmangen. Në disa raste termi "i/e prekur nga" mund të përdoret, por në shumicën e rasteve është zëvendësuar.

Termi "Person me nevojë të veçantë" nuk nënkupton domosdoshmërisht personin me aftësi të kufizuar. Nevoja e veçantë cilësohet ajo rrethanë, ku një personit i nevojiten mjete apo ndihmë për të arritur një qëllim të caktuar. Pjesë e nevojave të tilla mund të jenë: fëmijët me vështirësi në mësim, personat e moshuar, personat që kanë pësuar lëndime etj. Aftësia e kufizuar është diçka e përhershme ose afatgjate, e cila mund të sjell rrethana për nevoja të veçanta, mirëpo nuk lidhet domosdoshmërisht me të. Prandaj duhet të mos ngatërrohet "Persona me nevoja të veçanta" me personat me aftësi të kufizuar.

Personat me aftësi të kufizuara nuk duhet të kategorizohen si një grup i veçantë. Referimet duhet të jenë individuale apo për grupe të caktuara (nëse është e pranueshme për ata/ato të përcaktohen si grup i tillë). Aftësitë e kufizuara po ashtu nuk duhet të kategorizohen si një grup i veçantë. Çdo aftësi e kufizuar është individuale, dhe një person mund të ketë një apo me shume aftësi të kufizuara. Sidoqoftë, nuk duhet të